

MALÍŘOVÁ, Helena

Bratrství

Hra o třech dějstvích

(vyd. 1905 – prem. 1905)

Hra zobrazující rozpor mezi hlásanými anarchistickými ideály svobody a rovnosti pohlaví a jejich skutečnou realizací.

Theatralia [21 / 2018 / 1, Supplementum]

Bratrství je konverzační hra o chudé dívce hledající naplnění svých ideálů mezi příslušníky literární bohémy, odehrávající se od léta do zimy někdy na samotném začátku 20. století v Praze. V úvodním dějství se v redakci blíže neurčeného pokrokového časopisu potkávají dva přátelé, anarchisté Kučera a Jiránek. První z nich zde čeká na mladou, krásnou Málku Krušinovou, které pomáhá najít uplatnění jako překladatelce z němčiny. Naproti tomu Jiránek se o ní vyjadřuje nelichotivě a dovolává se Kučerových manželských závazků. Posléze přichází Málka a oběma se svěřuje se svou zoufalou situací: Aby vyřešila své existenční problémy, rozhodla se přidat ke kočovné divadelní společnosti. Kučera ji nabádá, ať se raději vrátí ke svým finančně zajištěným příbuzným, což Málka odmítá a vyjadřuje svůj odpor k bohatým, kteří jí příliš dávají najevo svou nadřazenost. „Po smrti matčině ujali se mne ti příbuzní. Zimy a hladu jsem u nich nepoznala, ale zima a hlad není také to největší zlo. Poznala jsem je potom, když jsem od strýce odešla, i zimu i hlad, a snažela jsem je mnohem raději, než dobré bydlo svobodou a hrdostí draze placené.“ Jako dcera posluhovačky se rozhodla hledat své místo mezi proletáři a anarchisty, kde doufá v naplnění ideálů svobodné, moderní společnosti. Když Kučera odejde s básníkem Farským do hospody, osamí Málka v redakci s Jiránkem, jehož okouzluje svou naivitou a prostotou a který se jí vyzná ze své zamilovanosti. Málka se zpočátku brání, ale nakonec jeho citovému vzplanutí podléhá. Druhé dějství se odehrává během podzimního

odpoledne v měšťanském salónu Ludviky Novákové. K paní Ludvice přichází v doprovodu staré Tetičky na návštěvu mladička, rozverná Vlasta Součková, dívka z dobře situované rodiny, která se ovšem zhlédla ve společnosti anarchistů. Vypráví Ludvice, že byla tajně na čaji u Kučerů, kde se diskutovalo o osvobození ženy a snaží se na Ludvice vyzvěděť, jaký vztah ji kdysi pojil s Jiránkem, s nímž se u Kučerů potkala. Na návštěvu k Ludvice Novákové přichází také salónní básník Zeman a krátce po něm i rozčilená Málka Krušinová, která se s Ludvikou zná z univerzitních přednášek, a prosí ji o pomoc při hledání zaměstnání. Na Ludvičino nabádání, aby se vrátila k bohatému strýci, však Málka znovu reaguje odmítavě, neboť není ochotna vzdát se své volnosti. Paní Ludvika i přesto přislíbí přímluvu a Málka odchází. Poté se v salónu nečekaně objeví Jiránek, s nímž se Ludvika snaží zavést důvěrný rozhovor, v poslední chvíli se ale ovládne. Závěrečné dějství se vrací s odstupem několika měsíců opět do redakce časopisu, kde Ludvika vyhledá Jiráňka. Z jejich rozhovoru vyplývá, že si kdysi slíbili manželství, ale Ludvika nedokázala čekat, až Jiránek dostuduje, a provdala se za finančně zajištěného doktora Nováka. Ludvika vyčítá Jiráňkovi, že pod jejím naučeným chladným chováním nedokázal odhalit sílu jejího citu a příliš snadno se jí vzdal. „Málka je chudá dívka, které jest do úpadu pracovat a která od malička snáší bídu a útisky – to dojmeme každého. [...] A teď už víte, co chci. Abyste mne více litoval než Málky a abyste si mne stejně vážil jako Málky.“

Jiránek ji ovšem doopravdy politovat nedokáže, a když přichází skupina literátů, včetně básníka Zemana, Ludvika spěšně odchází. Zeman překvapenému Jiránkovi s despektem prozradí, že Ludvika se rozhodla rozvést, a poté, společně s ostatními, se začne nelichotivě vyjadřovat také o Málce, která se podle nich chová příliš moderně, svobodně a otevřeně. Jiránek se jí nedokáže zastat. V závěru hry se v redakci objeví nešťastná Málka, aby ukončila jejich vztah kvůli Jiránkově nedůvěře. Je zklamaná pokrytectvím prostředí celé bohémy, kde se sice dlouze řeční o emancipaci žen, ale ve skutečnosti Málkou za její příliš nadšeně a otevřeně hlášané názory všichni pohrdají. Na konci hry tak roztrpčená Málka odchází mezi proletariát, kde věří, že konečně nalezne skutečné, upřímné bratrství: „Pust’ – nevěřím snad, ale budu zpívat, nevěřím, že se ubráníme, ale budu se bránit. Tak budu žít. Vy, kteří nejste prostí – vy vzdělaní – nám prostým nejste bratry. Rudý prapor budu zpívat, na Rudý prapor přísahat, protože musím se bránit – a věřit budu, ale tobě a tvým nemohu.“

Bratrství je dramatickou disputací o sociální a ženské otázce. V sledu redakčních či salónních rozhovorů autorka odhaluje vlastní názory na postavení ženy na přelomu 19. a 20. století i svou osobní zkušenost ze života anarchistické bohémy, v jejichž kruzích se nějakou dobu sama pohybovala. Drama tak obnažuje pokrytectví volnomyšlenkářské společnosti, v níž hlásaným ideálům rovnosti, svobodné lásky a individuálního práva na štěstí je ve svém soukromém životě málokdo ochoten dostát. („Myslíte, že by Kučera dovolil své ženě, aby žila jako on?“). Jiránek, ač sám autor pokrokové přednášky *Žena a společnost*, si dělá na Málku nároky a nabádá ji, aby se vyhýbala společnosti bohému, protože ti stejně jako on neobdivují její názory a zapálenost, ale jen její krásu a nevinnost. Nejzřetelnějším reprezentantem kořistnického

přístupu k ženám je pak salónní básník Zeman, jenž sice ve svých verších vyzývá ženství, ale ve skutečnosti ženu vnímá jen jako sexuální objekt a manželství jako možnost přilepšit svým majetkovým poměrům. Proklamovaná volná láska je tak vhodná leda na přednášky a schůze, svým manželkám ji ovšem muži netolerují. Ženské postavy pak autorce slouží k demonstraci jednotlivých přístupů k emancipaci. Neprovdaná Tetička je zástupkyní maloměstské morálky, podle níž má být žena především cudná, poslušná, nepřilíš vzdělaná hospodyně. Mladíčkou Vlastu naproti tomu moderní ženství láká zejména svou dobrodružností, možnostmi užívat si jako muži. Paní Ludvika, navzdory výchově a také kvůli těžké životní zkušenosti, zase postupně dospívá k odvaze bojovat za lásku, která není jen prostředkem pro materiální zabezpečení. Postava Málky pak ztělesňuje naivní, idealisticky zapálený přístup k prosazování rovnosti jak genderové, tak sociální. Chápání dramatu jako střetu idejí a opozičních sil navíc Malířová podporuje prací s kontrastem, kdy do binárních opozic proti sobě staví jednotlivé motivy i témata hry – upřímnost a pokrytectví, pokrokovost a měšťáctví, bohatství a chudobu apod. Kontrastně jsou na scénu přiváděny také jednotlivé postavy, ať už je to blazeovaný salónní básník Zeman společně s neurvalým buřičem Jiránkem, pragmatická, uhlazená Ludvika, proti níž stojí vášnivá Málka, nebo ustrašená, úzkoprsá Tetička s potřeštěně dychtivou Vlastou. Těžiště textu pak představují především dialogy, jejichž výrazná dominance hru vřazuje do žánrové oblasti konverzační dramatiky.

Bratrství má řadu shodných prvků s autorčinou prozaickou tvorbou. Je to především ironický rozpor mezi idealistickými sny jejich hrdinek a strážlivou, neutěšenou realitou (román *Právo na štěstí*, 1908), cit pro atmosféru a živý dialog. S ostatními autorčinými prózami spojuje hru také množství autobiografických rysů. Ačkoliv

ve své pozdější dramatické tvorbě se Malířová věnuje téměř výlučně psaní propagandistických a agitačních scén, i v nich je stále patrný autorčin lyrismus a smysl po vystižení atmosféry. Tato schopnost společně se zájmem o citový život hrdinů ji spojuje s impresionistickými autory, v české dramatice především s F. Šrámkem. Feministické, emancipační a zároveň sociální téma hry zase Malířovou řadí do okruhu jejích generačních soupeřnic, jako byly M. Majerová, M. Pujmanová, Z. Hásková a ze zahraničních autorek například Z. Kvedrová. Na rozdíl od spisovatelek předchozích generací (K. Světlé, E. Krásnohorské apod.), které své hrdinky zobrazovaly do jisté míry jako vzor pro své čtenářky, autorky přelomu století vnímají ženství komplexněji, s jeho problémy a ideály, kterým není snadné dostat. Hrdinky nacházejí odvahu vzepřít se společenskému řádu, konvencím a tradičnímu ženskému údělu. Malířová ve své tvorbě také přímo odkazuje k významným soudobým dílům tematizujícím otázky sexuality a ženské emancipace, jako je Tolstého *Kreutzerova sonáta* (1889) nebo Ibsenova *Nora* (1879), v *Bratrství* pak jmenovitě k *Vině* J. Hilberta. Kromě toho, že Málka ztvárňuje Hilbertovu hrdinku Mínu ve svých prvních divadelních pokusech, připomíná ji i svým mladistvým idealismem a konfliktem, kterému musí ohledně otázky dívčí cti čelit ze strany svého okolí. Na rozdíl od katolicky orientovaného J. Hilberta ovšem Malířová ženám přiznává právo na lásku i v její tělesné podobě, když obhajuje rovnost pohlaví při utváření vlastního života. Hrdiny z okraje společnosti snícími o lepší budoucnosti a ideově socialistickým laděním je *Bratrství* příbuzné s tvorbou M. Gorkého (*Měšťáci*, 1902, *Na dně*, 1902). V tehdejší české dramatice se hra svou tematikou i postavením ženské hrdinky do centra zápletky řadila po bok dílům F. X. Svobody či B. Vikové-Kunětické (např. *Cop*, 1904). Svým smyslem pro paradox, ironii a bonmoty pak

Bratrství připomíná dobové konverzační komedie wildeovského typu.

Pomineme-li juvenilní dramatické pokusy (*Potápěč*, *Život*), které nebyly nikdy publikovány, je *Bratrství* autorčinou první hrou, která byla uvedena na divadelních prknech a vzápětí byla vydána i tiskem. V době premiéry hry Malířová přispívala už do mnohých časopisů (Moravská revue, *Ženský obzor*) a tiskem jí vyšel i soubor povídek *Lidské srdce* (1903). Pro celou její tvorbu je typická inspirace vlastními životními zážitky. Stejně jako Málka Krušinová byla přesvědčenou socialistkou (a později komunistkou), navštěvovala Dělnickou akademii a pohybovala se v okruhu anarchistické bohémy soustředěné především kolem olšanské vily S. K. Neumanna. Zde se také seznámila se svým budoucím mužem Janem, který byl podobně jako Jiránek z *Bratrství* neúspěšným dekadentním básníkem zběhlým ze studií. Blízké jí bylo i prostředí měšťanského salonu, neboť pocházela z pražské středostavovské rodiny a společně se svou sestrou, herečkou Růženou (provdanou Naskovou) navštěvovala umělecký salon R. Svobodové, která jí byla blízkou přítelkyní a literárním vzorem. V *Bratrství* stejně jako ve svých prozaických pracích pak Malířová reflektovala témata, která dominovala literatuře přelomu století – kumulující problémy sociální a genderové nerovnosti, sílící feministické hnutí, vzrůstající zájem o individualismus, důraz na svobodu a sounáležitost mezi lidmi, protest proti hodnotám vyznávaným starší generací apod. Důležitou roli v jejich textech hraje tzv. volná láska, což je koncept švédské spisovatelky a pedagožky E. Keyové, který na přelomu století hýbal intelektuálními kruhy v celé Evropě a který přiznává právo na lásku v manželství a detabuizuje ženský pohlavní život. Manželství už nemá být převážně ekonomickým svazkem, ale závazkem dvou svobodných jedinců: „Láska jest mravná i bez zákonného manželství, ale manželství bez lásky jest nemravné.“ (Key 1902). Pominou-li city, je

možné opustit i manželství. První verzi *Bratrství* poslala Malířová na konci roku 1904 dramaturgovi Národního divadla J. Kvapilovi. Ten v ní hned od počátku viděl velký talent a hře přiznával opravdovost, vášnivost, silné téma, zároveň v ní nacházel příliš kompozičních nedostatků (schematičnost, rozvláčnost, nemotivovanost jednání apod.), a autorku tudíž vyzval k jejímu přepracování. Do konečné podoby hry zřejmě zasáhla i cenzura, když z textu bylo vypuštěno několik protiněmeckých a proticísařských zmínek. V roce 1906 byla hře udělena Náprstkova cena. Okolnostmi samotného vniku *Bratrství* se pak zabývá televizní inscenace J. Novotného *Hra na život* z roku 1974, v níž postavu Heleny Malířové zahrála J. Březinová. Ve snímku jsou ztvárněny i vybrané scény z divadelní premiéry *Bratrství*, vkomponované ukázky ze hry jsou ovšem jen volnou parafrází původních dialogů, jejichž autorkou je M. Pilná.

Hru nastudovalo ve světové premiéře Národní divadlo v režii J. Kvapila a za přítomnosti autorky na podzim roku 1905 (prem. 21. 9. 1905). Ludviku Novákovou hrála tehdejší první dáma českého divadla H. Kvapilová, Mátku Krušinovou mladá L. Dostalová a Jiráňka K. Želenský. Podle dobových kritik měla inscenace u diváků úspěch, včetně potlesku na otevřené scéně po druhém aktu. Přesto se hrála celkem pouze třikrát. R. Nasková emotivně vzpomíná, že měšťanské publikum nemělo pro bojovnou hru mladé autorky pochopení (Nasková 1948). Naproti tomu samotné nastudování hry bylo soudobou kritikou hodnoceno převážně kladně. Ceněna byla především Kvapilova režie (Toman 1905) a herecké výkony obou hlavních představelek. J. Vodák vyzdvihl výkon L. Dostalové, která je podle jeho názoru pro roli Mátky „předurčena svým vážným, tmavším vzezřením a svou mladou pravdivostí“ (nesign. 1905b). P. Maternová na stránkách *Ženského světa* si zase povšimla hereckého umění H. Kvapilové, která postavě paní

Ludviky dodala „jemného půvabu vnitřní i vnější noblesy“ (Maternová 1905). Podruhé a zároveň naposledy se *Bratrství* na jeviště dostalo zásluhou E. F. Buriana v jeho divadle D 47 v prosinci 1946. Mátku hrála R. Pochová, Ludviku Z. Kočová a Jiráňka F. Vnouček. Burian hru inscenoval jako ironickou retrospektivu, připsal k ní prolog, v němž sám vystoupil v roli divadelního ředitele, a hru uvedl jako dílo „mladé autorky Helenky Malířové, jež byla právě oceněna Náprstkovou cenou“ (-mt- 1946). Jako vzpomínka byla koncipovaná i šerosvitná scéna s prvky secese J. Rabana, přes kterou byla natažená lehká pavučina s nápisem 1900, kterou Mátku ve třetím dějství při svém závěrečném socialistickém monologu za zvuků revoluční písně strhla a vykročila směrem k divákům. Hodnocení inscenace bylo nejednoznačné, a to jak v otázce Burianova nastudování, tak v případě jednotlivých hereckých výkonů. Recenze ve Svobodném slově podotýkala, že Burian „i při svém velkém umění režisérském nemohl hru nastudovat jinak než konvenčně, celkem bez vynalézavosti“ (-mt- 1946), kdežto J. Hájek v Rudém právu oproti tomu napsal, že „E. F. Burian vytvořil večer vzácně mladý a svěží svým rytmem i duchem“ (-j.h.- 1946). Připomínky se snesly nejvíce na hlavu F. Vnoučka, jenž postavu právníka Jiráňka od ostatních postav odlišil „pouze vousem“ (-Břz- 1946). Téměř výhradně kladně pak byla přijímaná scéna J. Rabana, jenž „vykouzlil na jevišti malý zázrak úsporné prostoty, účelnosti a čistoty“ (-j.h.- 1946).

V dobovém tisku zaznamenala premiéra *Bratrství* značný ohlas. Téměř všechny recenze se shodovaly na tom, že jde o velmi slibnou prvotinu, zároveň však v textu nacházely řadu kompozičních nedostatků. Asi nejpříkřejší odsudek pochází z pera J. Vodáka, který napsal, že „Pí. Malířová nezná dramatičnosti jasného a určitého cíle, zná jen dramatičnost chvilkových a výbušných záchvatů“ (nesign. 1905a). V. Štech zase hře vyčítal příliš jednoduchý

děj a neznalost zákonitostí jeviště (-ech- 1905) a K. Engelmüller ve své kritice upozornil na přílišnou obšírnost dialogů, která je podle jeho názoru na úkor samotného dramatického jednání (-K.E.- 1905). Naproti tomu doboví kritici na hře oceňovali její téma (-K.E.- 1905), její jímavost (-š.- 1905), svěžest postřehu a lehkost a přirozenost dialogu (-O.T.- 1905) a smysl pro vystižení situace (-ech- 1905). Nejdetailnějšího a nejpozornějšího rozboru se *Bratrství* dostalo z pera P. Maternové, která v roztržitěné formě hry našla postupy moderní dramatiky (Maternová 1905). Inspirační zdroje Malířové dramatické prvotiny pak dobová kritika nacházela například v Kisielewského *Karikaturách* (1898), čerpajících z bohémského prostředí, nebo ve hře *Mládí* (1893) německého dramatika M. Halbeho (nesign. 1905a; -ech- 1905). Rozporuplnějšího kritického ohlasu se *Bratrství* dočkalo v souvislosti se svým druhým jevištním uvedením v roce 1946. Někteří z recenzentů hru vnímali jako neaktuální, uvedenou spíše z úcty ke komunistické spisovatelce (-lf- 1946; -mt- 1946), jiní zase hájili především tematické kvality díla (-ej.- 1946; -j.h.- 1946).

VDÁNÍ: knižní: Šimáček 1905; ČDLJ 1951; Díla 1961 * **filmový scénář:** M. Pilná, *Hra na život*, ČST 1973.

INSCENACE: české: 21. 9. 1905, ND Praha, r. J. Kvapil; 17. 2. 1946, D 47, r. E. F. Burian.

ADAPTACE: televizní: *Hra na život*, 1974, ČST, r. J. Novotný.

LITERATURA: poznámky: nesign., *Ženský svět* 1906, č. 3, s. 35 * **vzpomínky:** R. Nasková, „Bratrství Heleny Malířové“, div. prog., D 47 1946, s. 340 (rpt. in *Jeden život. Hrst vzpomínek na H. M.*, Svoboda 1948, s. 96–97; *Kronika Armádního uměleckého divadla*, Naše vojsko 1955, s. 488–489); L. Dostalová, „První Málka Kru-

šinová o Heleně Malířové“, in *Jeden život. Hrst vzpomínek na Helenu Malířovou*, Svoboda 1948, s. 101; R. Pochová, „Moje Málka Krušinová“, in *Jeden život. Hrst vzpomínek na Helenu Malířovou*, Svoboda 1948, s. 102–104; M. Majerová, *Volání s ozvěnou*, ČS 1960, s. 70–71 * **korespondence:** J. Kvapil, DN 1958, č. 3, s. 6–7 * **recenze:** nesign., LN 1905a, 26. 9., s. 5; nesign., *NárListy* 1905b, 21. 9., s. 3; nesign., *Přehled* 1905c, č. 1, s. 15; nesign., *Ženský svět* 1905d, č. 17, s. 237; -KMČ- (K. M. Čapek-Chod), *Zvon* 1905, 29. 9., s. 46–47; -K.E.- (K. Engelmüller), *Zlatá Praha* 1905, č. 51, s. 610–612; -in-, *Samostatnost* 1905, 30. 9., s. 392; Ar...ti (A. V. Kraus), *Politik* 1905, 23. 9., s. 4; -r.- (F. V. Krejčí), *PL* 1905, 23. 9., s. 4; -š.- (J. Kuffner), *NárListy* 1905, 21. 9., s. 3; J. Ladecký, *Osvěta* 1905, č. 11, s. 1038–1039; P. Maternová, *Ženský svět* 1905, č. 19, s. 260–262; -s-, *Pražská lidová revue* 1905, č. 8, s. 226–227; -ech- (V. Štech) *Máj* 1905, č. 3, s. 46–47; -O.T.- (O. Theer), *Lumír* 1905, č. 1, s. 53–54; P. H. Toman, *Divadlo* 1905, č. 1, s. 12–13; nesign. (J. Vodák), *Čas* 1905a, 23. 9., s. 2–3; nesign. (J. Vodák), *Čas* 1905b, 26. 9., s. 3; nesign., *NárListy* 1906, 2. 2., s. 3; nesign., *Politik* 1906a, 13. 1., s. 12; nesign., *Zvon* 1906b, 15. 6., s. 638; -Břz- (B. Březovský), *NárOsv* 1946, 24. 12., s. 5; -lf- (L. Fikar), *MF* 1946, 21. 12., s. 5; -j.h.- (J. Hájek), *RP* 1946, 21. 12., s. 3; -ej.- (E. Janský), *ZN* 1946, 21. 12., s. 2; -kd- (E. Konrád), *Svobodné noviny* 1946, 21. 12., s. 5; K. Milotová, *Práce* 1946, 19. 12., s. 5; -mt- (M. Tůma), *SS* 1946, 19. 12., s. 5; Pauper (P. Tigrid), *Obzory* 1947, č. 1, s. 14–15; -vn-, *Pochodeň* 1977, 25. 11., s. 5 * **kapitoly:** J. Kuchařová, *Helena Malířová, typ emancipované spisovatelky*, dip. práce, UK 2010, s. 99–106 * **studie:** J. Kopecký, *Nedokončené zápasy*, ČS 1961, s. 67 * **dějiny:** V. Tille, *Dějiny Národního divadla. Činohra národního divadla od roku 1900 do převratu V*, Sbor pro zřízení druhého Národního divadla v Praze 1935, s. 125–126.

KONTEXT: *bibliografie:* H. Martínková, *Helena Malířová; Metodický a bibliografický materiál*, Knihovna Maxima Gorkého v Ústí nad Labem 1962; H. Vojtková, *Helena Malířová (bibliografie)*, Krajská knihovna Maxima Gorkého v Ústí nad Labem 1972; J. Hanzálek, *Helena Malířová (31.10. 1877 – 17. 2. 1940); Malá výběrová bibliografie*, Okresní knihovna ve Znojmě 1977 * *dějiny:* F. Černý – L. Klosová (eds.), *Dějiny českého divadla III*, Academia 1977, s. 321 a 363 * *slovníky:* K. Homolová a kol., *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*, ČS 1982, s. 173–175, 246; M. J. Švejda, „Helena Malířová“ *Česká divadelní encyklopedie* [<http://encyklopedie.idu.cz/>] * *vzpomínky:* R. Nasková – B. Pašková, *Jeden život. Hrst vzpomínek na Helenu Malířovou*, Svoboda 1948 * *monografie:* E. Key: *Essays*, Jednota československých učitelek 1902 * *studie:* E. F. Burian, „Helena Malířová“, *Umělměs* 1949, č. 1, s. 124–125; O. Neumannová, „Pilná rozsevačka, hrdá bojovnice“, in H. Malířová, *Pilná rozsevačka. Výbor z díla*, SNDK 1952; H. Matysková, „Helena Malířová (1877–1940)“, in *Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století*, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy 2005, 255–266; M. K. Nedvědová, „Zofka Kvedrová a Helena Malířová (Srovnání východisek, postojů a díla.)“, in J. H. Jahič – A. Jensterle-Doležalová (eds.), *Zofka Kvedrová (1878–1926): recepce její tvorby ve 21. století*, NKČR 2008, s. 71–78.

Jitka Šotkovská